

წმიდა ბასილი დიდი

ახალგაზრდებს იმის თაობაზე,
როგორ მიიღონ სარგებლობა
წარმართული მწერლობიდან

ძველი ბერძნულიდან თარგმნა,
წინასიტყვა და შენიშვნები დაურთო

გვანცა კოჭლატაძე

საქართველოს საპატრიარქოს გამომცემლობა
თბილისი, 2010

წინასიტყვა

კაცობრიობას იმთავითვე აწუხებდა კითხვები: აქვს თუ არა საერთოდ მიზანი ადამიანის ცხოვრებას და თუ აქვს, რა არის იგი. ამ კითხვებზე ერთადერთი სწორი პასუხი არსებობს და იგი ქრისტიან მოაზროვნეებს ეკუთვნის. თხზულებაში „ახალგაზრდებს იმის თაობაზე, როგორ მიიღონ სარგებლობა წარმართული მწერლობიდან“ წმ. ბასილი დიდი წერს: თუკი ამქვეყნად ყველა ხელობის მქონე ადამიანის — ხომალდის მესაჭე იქნება ის, მშვილდოსანი, მესპილენძე თუ ღურგალი, საქმიანობას თავისი მიზანი აქვს და ისინიც მისკენ თავდაუზოგავი შრომით ისწრაფვიან, „კაცობრივ ცხოვრებას არ ექნება მიზანი, რომლის შესაბამისადაც ყველაფერი უნდა გააკეთოს და ილაპარაკოს მან, ვისაც განზრახული არა აქვს ყოველ მხრივ პირუტყვებს დაემსგავსოს?“

ეს მიზანი მარადიული ცხოვრების მოპოვებაა, რომლის უმცირეს სიკეთეს ამქვეყნიური სიკეთენი, ერთად აღებულნიც კი, „უფრო დიდად ჩამორჩება, ვიდრე აჩრდილი და სიზმარი სინამდვილეს“.

ამ მარადიული ცხოვრებისაკენ მიმავალი გზა დედამიწიდან აღმართული კიბის სახით, რომლის „თავი მიწლომილ იყო ცად“, ჯერ კიდევ ძველ აღთქმაში იაკობმა იხილა (დაბ. XXVIII, 12). რამდენადაც მის საფეხურებზე ამალდება, ანუ ღმრთის სასუფეველისაკენ აღმასვლა, მხოლოდ კეთილი საქმეებით, სათნოებათა შექმნითა შესაძლებელია, ამ კიბეს ქრისტიანულ ღმრთისმეტყველებაში სათნოებათა კიბე ეწოდება. მასზე შემდგარ ადამიანს უწინარესად წმინდა წერილი მიუძღვის, მაგრამ ვიდრე მისი ღმრთებრივი სიბრძნის მისაწვდომად შესაფერის ასაკს მიაღწევდეს და გამოცდილებას შეიძენდეს, მანამდე სულიერი თვალი, „ვითარცა აჩრდილებითა და სარკეებით“, გარეშე თხზულებებით უნდა გაწვრთნას. გარეშე თხზულებებში ბასილი დიდი ანტიკურ ეპოქაში შექმნილ საერო მწერლობას გულისხმობს, რომელმაც კაცობრიობის სულიერი კულტურის საგანძურში არა მხოლოდ ჟანრების მრავალფეროვნებით, არამედ მხატვრულობის თვალსაზრისითაც, თავისი ადგილი დღემდე შეინარჩუნა.

მიუხედავად იმისა, რომ ანტიკური ხანის ავტორებს ჭეშმარიტი სარწმუნოება არ ჰქონდათ და ამდენად არც სჯული იცოდნენ, ბუნებითი სჯულის წყალობით, რომლის არსებობასაც ადამიანში მისი ღმრთის ხატად შექმნა განაპირობებს, სხვადასხვა სათნოებით შემკობილი პერსონაჟები და მაღალი ზნეობის დაუვიწყარი მაგალითები წარ-

მოგვიდგინეს. წარმართების მიერ ბუნებითი სჯულის აღსრულებაზე საუბრობს პავლე მოციქული რომაელთა მიმართ ეპისტოლეში (II, 13-14). ბუნებით სჯულს ანუ თანდაყოლილ სინდისს, რომელიც ადამიანს უზნეო და ბოროტი საქციელისაგან თავის შეკავებაში ეხმარება, იხსენიებს ბასილი დიდიც: „იმის თქმა: წიგნებისაგან არ გვისწავლია — რა არის ჩვენთვის სასარგებლო, თავის გასამართლებლად საკმარისი როდი იქნება, რადგან, ბუნებითი სჯულის წყალობით, სწავლის გარეშეც შვენილია არჩევა იმისა, რაც უმჯობესი იქნება ჩვენი სარგებლობისათვის. ასე რომ, სულში არის რაღაც, რომელიც განსწავლის გარეშეც ერიდება ბოროტებას. ყოვლგვარი ბოროტება უძღურება სულისა, ხოლო სათნოება სიჯანსაღე“¹.

ზნეობრიობისა და მხატვრულობის თვალსაზრისით, ანტიკური კულტურის საუკეთესო ნიმუშებს ქრისტიანობა არა მხოლოდ იწყარება, არამედ თავს მის სრულყოფილებიან მემკვიდრედაც გრძნობდა და ქრისტიანულ ეთიკასთან კონტექსტში ხშირად იყენებდა კიდევ.

სათნოებათა შესაძენად ყველაზე დიდი ბრძოლა ადამიანს საკუთარ თავთან უხდება, რადგან ამისთვის მან სიამენი ამა სოფლისა, რაც ასე მიმზიდველი და ტკობის მომნიჭებელი ჩანს და რისკენაც ხორციელი ბუნება ეხილება, უნდა დათმოს და იმ ვიწრო და ძნელი გზით უნდა იაროს, რომელსაც მაღალი ზნეობა მოითხოვს. ბასილი დიდის აზრით, ამ ბრძოლის მოგებისათვის დიდი ჯაფა და გარჯაა საჭირო. თუ მოჭიდავენი შეჯიბრებისათვის მზადებისას საწვრთნელ მოედნებზე ოფლს უხვად ღვრიან და ხშირად ცემა-ტყეპასაც იტანენ, რისთვისაც გამარჯვების მოპოვების შემთხვევაში ჯილდოდ ზეთისხილისა და დაფნის გვირგვინებს იღებენ, მით უმეტეს გვმართებს თავდაუზოგავი წვრთნა ჩვენი სულიერი სამყაროს ამალღებისათვის ჩვენ, რომელთაც ამისთვის საკვირველი ჯილდო — მარადიული ცხოვრება და ნეტარება გველოდება.

ახალგაზრდამ, პოეტი იქნება ის, ისტორიკოსი თუ ორატორი — „ვისგანაც კი სულზე ზრუნვისათვის რაღაც სასარგებლოს შექმნა შეიძლება“ — ყველას უნდა მიმართოს.

ნიშანდობლივია, რომ წარმართულ ლიტერატურასთან ახალაზრდობის დამოკიდებულების გარკვევისათვის მიძღვნილ ტრაქტატს ბასილი დიდი ბერძენი დიდაქტიკოსი პოეტის ჰესიოდეს (VIII-VII სს.) შეგონებით იწყებს: „რჩეულთა შორის რჩეულია, ვინც თვითონვე ჭვრეტს იმას, რაც სჭირდება, ჩინებულია ისიც, ვინც სხვათაგან

ნაჩვენებს მისდევს, ხოლო ვისაც არც ერთი ძალუძს და არც მეორე, საესებით უვარგისია“.² თავის მხრივ, ბასილი დიდიც არიგებს ახალგაზრდობას, რომ ცხოვრების სწორი გზის ასარჩევად და მასზე განსამტკიცებლად აუცილებლად სჭირდება გონიერ ადამიანთა ნაზრვისა და გამოცდილების შესწავლა, რათა ცხოვრებამ, მსგავსად აღუჭურველი ხომალდებისა, იღბალზე, აღმა-დაღმა არ ატაროს. ამ თვალსაზრისით, არა მხოლოდ სასურველი, არამედ აუცილებელიცაა გაცნობა საერო ლიტერატურისა, რაც მისთვის ერთგვარი გონებრივი ვარჯიში იქნება ქრისტიანული მოძღვრების უმაღლესი ზნეობისა და კაცთმოყვარეობის იდეალების შესათვისებლად.

ბასილი დიდის მახვილგონივრული შედარებით, გარეშე მწერლობა, მართალია, წყალში არეკლილი მზეა მხოლოდ, მაგრამ მისთვის თვალის შეჩვევა აუცილებელია, რათა შემდეგ მზერა ნამდვილ მზეს — წმინდა წერილს გაგუსწოროთ. წარმართულ ლიტერატურასთან თავისი დამოკიდებულების კიდევ უფრო ნათელსაყოფად, მას მეორე მაგალითიც მოჰყავს: „რა თქმა უნდა, ხის საკუთარ სილამაზეს სიუხვე მწიფე ნაყოფისა წარმოადგენს, მაგრამ მას რამდენადმე სხვა სამკაულიც აქვს — ფოთლები, რომელნიც რტოებზე შრიალებენ. ასევე სულისთვისაც უწინარესად ნაყოფი ჭეშმარიტებაა, მაგრამ უსიამოვნო არც ის იქნება, თუ იგი გარეშე სიბრძნით შეიმოსება, ვითარცა ფოთლებით, რომელნიც ნაყოფის საფარველსაც წარმოადგენენ და არც შეუფერებელ სანახაობას ქმნიან“, მით უმეტეს, რომ გარეშე სიბრძნით შეიმოსვის შთამბეჭდავ მაგალითებს ძველი აღთქმის დიდი წინასწარმეტყველები — მოსე და დანიელი იძლევიან. პირველმა ამგვარი სიბრძნე ეგვიპტეში შეიმოსა, ხოლო მეორემ — ქალდეველთა ქვეყანაში.

თვლის რა, რომ წარმართული მწერლობის შესწავლის აუცილებლობაზე საკმარისად თქვა, ბასილი დიდი აყენებს საკითხს იმის თაობაზე, ახალგაზრდებს მისგან, კერძოდ, რისი სწავლა მართებს. მათ განსაკუთრებული ყურადღებით უნდა მოუსმინონ პოეტებს მაშინ, როცა კეთილშობილ ადამიანთა სახეებსა და საქციელს გვიხატავენ, ისინი უნდა შეიყვარონ და მათთან მსგავსების მიღწევას ყოველმხრივ შეეცადონ; ხოლო როცა ისინი ცუდს იტყვობენ, დასცინიან, ან „ბედნიერებას უხვი ტაბლითა და თაფაშვებული სიმღერებით“ საზღვრავენ, სასმენელნი ისე უნდა დაიხმონ, როგორც ოდისევსმა დაუგმანა თანამგზავრებს ცვილით, რათა სირინოზთა ტკბილხმოვანი, მაგრამ მაცდუნებელი სიმღერის მსხვერპლნი არ გამხდარიყვნენ. ყველაზე ნაკლებად კი ყური

პოეტებს მაშინ უნდა დაუგდონ, როცა ისინი ღმერთების სიმრავლესა და მათ თვისებებზე ლაპარაკობენ (ცნობილია, რომ ოლიმპოს ღმერთები ზნეობით ვერ დაიკვეხნიდნენ).

დაახლოებით ასეთავე რჩევას იძლევა ბასილი დიდი ისტორიკოსთა შემოქმედების მიმართაც. ახალგაზრდები განსაკუთრებით უნდა მოერიდონ იმ თხზულებების კითხვას, რომელნიც მათი ავტორების მიერ მკითხველთა გასართობად არიან დაწერილნი. ასევე დასაგმობია ორატორთა დახელოვნება მსმენელთა წინაშე სიცრუის ჭეშმარიტებად გასაღებისათვის, რადგან, როგორც ამას ჯერ კიდევ პლატონი ასწავლიდა, უსამართლობის უკიდურესი ზღვარი უსამართლოს მიერ თავის სამართლიანად წარმოჩენაა.

უშუალოდ იმ კონკრეტული მაგალითების გარჩევა, რომელთაგან ერთნი სათნოებებს აქებენ და უზნეობას კიცხავენ, ხოლო მეორენი ბიწიერ საქციელს მისაბამად წარმოგვიდგენენ, თავად მკითხველმაც უნდა შეძლოს. იგი მსგავსად ფუტკრისა, რომელიც ყვავილების არა „მხოლოდ სურნელებითა და ფერადონებით ტკება“, არამედ მათგან თაფლსაც იღებს, მხატვრული ნაწარმოების კითხვისას არა მხოლოდ ტკობისა და სიამოვნების განცდას უნდა გამოეღვენოს, არამედ მათგან სულისათვის სასარგებლოც უნდა დაიუნჯოს. ბასილი დიდი ახალგაზრდებს ურჩევს ყოველმხრივ დაემსგავსონ ფუტკრებს, რომელნიც განურჩევლად არც ყველა ყვავილს მიეახლებიან და იმათგანაც, რომლებზეც სხდებიან, ყოველივეს კი არ იღებენ, არამედ მხოლოდ იმას, რაც საქმისათვის გამოადგებათ, ხოლო დანარჩენს ხელუხლებლად ტოვებენ.

რამდენადაც მარადიული სასუფეველის მოპოვება ოდენ სათნოებათა მოხვეჭის გზითაა შესაძლებელი, ამდენად წარმართი პოეტები, ფილოსოფოსები თუ ისტორიკოსები სულისათვის ყველაზე დიდ სარგებელს მაშინ იძლევიან, როცა ისინი სათნოებათა შესახებ საუბრობენ, ან მათით შემკობილ პერსონაჟებს წარმოგვიდგენენ.

ასეთი მაგალითები ანტიკური ხანის მოაზროვნეთა შემოქმედებიდან თუ გამოჩენილ მოღვაწეთა ცხოვრებიდან ბასილი დიდს უხვად მოაქვს, რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ მას თვალსაზრისი გარეშე სიბრძნესთან ქრისტიანის დამოკიდებულების შესახებ, რაც ეკლესიის საერთო სწავლებასაც წარმოადგენს, საკუთარი გამოცდილების საფუძველზე ჰქონდა ჩამოყალიბებული. აქვე უნდა შევნიშნოთ ისიც, რომ დიდი მოძღვარი ხელოვნების ნაწარმოებებთან ურთიერთობისას უფრო დიდი სიფრთხილის გამოჩენისაკენ მოგვიწოდებს, ვიდრე ჩვენ

**ახალგაზრდებს იმის თაობაზე, როგორ მიიღონ
სარბიზლოა წარმართული მწერლობიდან**

მას მატერიალური საკვების მიღებისას ვიჩინო; რადგან თუ იმაზე ვზრუნავთ, რომ რომელიმე საკვებით სხეულს ზიანი არ მივაყენოთ, მით უმეტეს უნდა მოვერიდოთ სულისათვის იმგვარი საზრდელის მიწოდებას, რომელიც მისთვის მავნებელი გამოდგება; ასე რომ, როგორც თავადვე ამბობს, არ უნდა დავემსგავსოთ ნიაღვარს, რომელსაც, რაც გზადაგზა ხვდება, ყოველივე მოაქვს და სული იმით, რაც უსარგებლოა, არ უნდა დაეტვირთოთ.

ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხვედრა, რომ ბასილი დიდის დამოკიდებულება საერო მწერლობისა და საერთოდ ხელოვნებისადმი, მიუხედავად იმისა, რომ იგი მისთვის ცნობილი კონკრეტული ავტორებისა და მათი თხზულებების საფუძველზე მსჯელობს, ყოველი ეპოქისათვის სანიმუშო და გასაზიარებელია. ამ საკითხებზე დაფიქრება მით უმეტეს გემართებს დღეს, როცა ხელოვნების ამა თუ იმ დარგის ნაწარმოებზე კონტროლი, ზნეობრიობის თვალსაზრისით, სრულიად მოშლილია და საზოგადოებას, განსაკუთრებით კი ახალგაზრდებს, ხშირად სიახლისა თუ ორიგინალური თვალთახედვის რეკლამით იმგვარ ქმნილებებს სთავაზობენ, რომელნიც, ყველაზე რბილად რომ ვთქვათ, უზნეობისა და ბიწიერების აპოლოგიას წარმოადგენენ.

დაბოლოს, ბასილი დიდის ტრაქტატი „იმის შესახებ, როგორ უნდა მიიღონ ახალგაზრდებმა სარგებლობა წარმართული მწერლობიდან“ ქართულად პირველად ითარგმნა. მიუხედავად დიდი პოპულარობისა, რომლითაც ეს თხზულება ქრისტიანულ სამყაროში ყოველთვის სარგებლობდა, ჩვენს სახელოვან მთარგმნელებს შუა საუკუნეებში ქართულ ენაზე მისი გადმოღება არ უცდიათ. შესაძლებელია, ამის მიზეზი ისიც იყოს, რომ ჩვენს ერს წარმართული მწერლობა არ ჰქონდა (ყოველ შემთხვევაში მისი ნიმუშები არ შემონახულა) და ამდენად არც პრობლემა არსებობდა ახალგაზრდობის მასთან დამოკიდებულების გასარკვევად.

ბჰანსა კოკლატაქი.

ბევრი რამ მაქვს, ყრმანო, თქვენთვის რჩევის მოსაცემად, იმის შესახებ, თუ რას ვთვლი საუკეთესოდ და რაც, უკეთუ შეინყნარებთ, მჯერა, სარგებლობას მოგიტანთ: ასაკი, რომელიც მაქვს, წვრთნა, რომელიც მრავალი საქმით მივიღე, ყოველთა განმსწავლელი ცვალებადობანი, რომელთაც საკმაოდ ვეზიარე, რადგან ყოველივე ამან კაცობრივ საქმეთა შინა გამოცდილება შემძინა. ამიტომაც შემიძლია, მას, ვინც ცხოვრებას ეს-ეს არის შეუდგა, ყველაზე უსაფრთხო გზა ვუჩვენო. გარდა ამისა, რამდენადაც ბუნებით ნათესაობის გამო თქვენთვის მშობლების შემდეგ ვდგავარ, თქვენ მიმართ თქვენს მამებზე ნაკლებად კეთილგანწყობილი არც მე ვარ, და თუ არ ვცდები, ვფიქრობ, თქვენც, როცა მე მხედავთ, მშობლებიც ისე აღარ გენატრებათ. ასე რომ, უკეთუ ჩემს ნათქვამს სიამოვნებით მიიღებთ, ჰესიოდეს მიერ შექებულთა შორის მეორე დასში აღმოჩნდებით, ხოლო უკეთუ – არა, არასასიამოვნოს არაფერს გეტყვით, მაგრამ თავადვე გაიხსენეთ ის სტრიქონები, რომელშიც ამბობს: რჩეულთა შორის რჩეულია, ვინც თვითონვე ჭკრეტს იმას, რაც სჭირდება, ჩინებულია ისიც, ვინც სხვათაგან ნაჩვენებს მისდევს, ხოლო ვისაც არც ერთი ძალუძს და არც მეორე, სავსებით უფარგისია.¹

ნუ გაიკვირვებთ, თუკი თქვენ, რომელნიც მასწავლებელთან ყოველ დღე დადიხართ და ურთიერთობას ძველი დროის გამოჩენილ კაცებთან მათ მიერ დატოვებულ თხზულებათა მეშვეობით ამყარებთ, გეტყვით, რომ, ჩემი მხრივ, მათთან რაღაც უფრო სასარგებლო ვიპოვე. სწორედ ამის შესახებ მინდა გირჩიოთ: სახელდობრ, საჭირო არაა საჭე თქვენი აზროვნებისა, ვითარცა ხომალდისა, ერთხელ და სამუდამოდ ამ კაცებს გადასცეთ და საითკენაც არ უნდა წაგიყვანოთ, გაჰყვით; არამედ, მიიღებთ რა მათგან იმას, რაც სასარგებლოა, ისიც უნდა იცოდეთ, რა უგულებელყოთ, ხოლო რა არის ეს სასარგებლო და რა უგულებელსაყოფი და როგორ უნდა გავარჩიოთ ისინი ერთმანეთისაგან, ამას ახლა გასწავლით.

ყრმანო, ვფიქრობთ რა, რომ ამ კაცობრივ ცხოვრებას არავითარი ფასი არა აქვს, ჩვენ საერთოდ არ მივიჩნევთ და არც ვუნოდებთ სიკეთეს იმას, რაც კმაყოფილებას მხოლოდ ამ ცხოვრებასა შინა გვანიჭებს. არც სახელგანთქმულობა წინაპრებისა, არც სიძლიერე, სილამაზე და

სიდიდე სხეულისა, არც პატივის მოხვეჭა ყოველთა კაცთაგან, არც ეს სამეფო და არც კიდევ სხვა რამ, რასაც კაცობრივ საქმედ იტყვიან, არა თუ დიდად, არამედ სასურველობის ღირსადაც კი არ მიგვაჩნია და მზერას იმათ კი არ ვაპყრობთ, რომელთაც ეს ყოველივე აქვთ, არამედ სასოებას უფრო შორეულზე ვამყარებთ და ყველაფერს ვაკეთებთ, რათა სხვა ცხოვრებისათვის მოვემზადოთ. ამიტომაც ვამბობთ, რომ ის უნდა შევიყვაროთ, რაც ამაში შეგვეწევა და ყოველი ღონით მას უნდა მივსდეთ, ხოლო ის, რაც ამისთვის არ გამოგვადგება, ვითარცა სრულიად უფასური, უგულვებელყოთ.

რა არის ის ცხოვრება და სად და როგორ გავატარებთ მას? ამაზე საუბარი უფრო მომავლის საქმეა, ჩვენს ახლანდელ განზრახვას ნაკლებად შეეფერება და მოსმენითაც თქვენზე უფროსებმა უნდა მოისმინონ. თუმცაღა, შეიძლება საკმარისად წარმოგიდგინოთ იგი, თუკი გეტყვით: ვინმემ რომ შეძლოს სიტყვით მოიცვას და ერთად შეკრიბოს კაცთა მიერ განცდილი ყველა ბედნიერება დაბადებიდან მოყოლებული, აღმოჩნდება, რომ ოდნავადაც ვერ გაუსწორდება სიკეთებს იმ ცხოვრებისა და, რომ, პირიქით, ერთად აღებული აქაური სიკეთენი იქაურ სიკეთეთაგან ყველაზე მცირესაც კი, უფრო დიდად ჩამორჩება, ვიდრე აჩრდილი და სიზმარი – სინამდვილეს. უკეთესად რომ ითქვას, შედარებით თვალსაჩინო მაგალითს გამოვიყენებ: რამდენადაც სული ყოველმხრივ უფრო პატივსაცემია სხეულზე, იმდენად განსხვავდება აქაური ცხოვრება იქაურისაგან.

ამ ცხოვრებისაკენ, რალა თქმა უნდა ჩვენ წმინდა წერილს მივყავართ, რომელიც საიდუმლოთა საშუალებით გვზრდის; მაგრამ, ვიდრე ასაკის გამო, მისი ღრმა აზრის წვდომას შევძლებდეთ, გარკვეული დროის განმავლობაში სულიერ თვალს წინასწარ, ვითარცა აჩრდილებითა და სარკეებით, მათგან არც თუ ძალიან დაშორებული თხზულებებითაც ვწვრთნით, ვბაძავთ რა ამ დროს სამხედრო წყობაში დახელოვნებისათვის მოვარჯიშებებს. ისინი ხელებისა და ფეხების მოქნილი მოძრაობით გამოცდილებას იძენენ და ამ სპორტული თამაშისაგან მიღებულ სარგებელს ნამდვილ ბრძოლებში იყენებენ.

ხოლო ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ წინ ყველა ბრძოლაზე დიდი ბრძოლა გველის, რომლისთვისაც ყველაფერი უნდა ვილონოთ და მისთვის მოსამზადებლად, ძალისაებრ ჩვენისა, გავისარჯოთ; გონებით ვესაუბროთ პოეტებს, ისტორიკოსებს, ორატორებსა და საერთოდ ყველა ადამიანს, ვისგანაც კი სულზე ზრუნვისათვის რალაც სასარგებლოს შეძენა შეიძლება. მსგავსად ხელოვანთა, რომელნიც თავდაპირველად

რალაც საშუალებებით იმას ამზადებენ, რამაც ფერი უნდა მიიღოს და ფერს, მენამული იქნება ის თუ სხვა რომელიმე, მერე ადებენ, ასევე ჩვენც, რათა დიდება ჩვენი სათნოებისა წარუშლელი დარჩეს, ამ გარეშე მწერალთა შესწავლის გზით უკვე მომზადებულნი, წმინდასა და საიდუმლო გაკვეთილებს ყურადღებით მოვისმენთ, და ვითარცა მზის წყალში ცქერას შერჩეულები, ბოლოს თვალს თავად მის ნათელსაც შევავლებთ. ამიტომ, უკეთუ სწავლებათა შორის რამდენადმე ნათესაობა არსებობს, მათი ცოდნა სწორედაც რომ გვმართებს, ხოლო უკეთუ არა, – შესწავლა სხვაობისა, რომელიც დაპირისპირებულებს ქმნის, არანაკლებ გვჭირდება უკეთესის განსამტიციებლად.

მაგრამ შესაცნობად მათი სახისა, თითოეული ამ სწავლებათაგანი რას შევადართო? რა თქმა უნდა, ხის საკუთარ სილამაზეს სიუხვე მნიფე ნაყოფისა წარმოადგენს, მაგრამ მას რამდენადმე სხვა სამკაულიც აქვს – ფოთლები, რომელნიც რტოებზე შრიალებენ. ასევე სულისთვისაც უწინარესად ნაყოფი ჭეშმარიტებაა, მაგრამ უსიამოვნო არც ის იქნება, თუ იგი გარეშე სიბრძნით შეიმოსება, ვითარცა ფოთლებით, რომელნიც ნაყოფის საფარველსაც წარმოადგენენ და არც შეუფერებელ სანახაობას ქმნიან. ამიტომაც ამბობენ, რომ სახელგანთქმულმა მოსემ, ვისი სახელიც, სიბრძნის წყალობით, კაცთა შორის უდიდესია, გონება ჯერ ეგვიპტური მეცნიერებებით განვრთნა და არსებულის² ჭვრეტას შემდეგ მიეახლა. მოგვიანებით მსგავსად მოგვითხრობენ ბრძენი დანიელის³ შესახებაც, ვინც ჯერ ბაბილონში ქალდეველთა სიბრძნე შეისწავლა და ღმრთებრივ გაკვეთილებს მერე ეზიარა.

მაგრამ იმის შესახებ, რომ გარეშე მეცნიერებანი სულისათვის უსარგებლო როდია, უკვე საკმარისად ითქვა. ახლა ის ვთქვათ, როგორ უნდა შეისწავლოთ ისინი, უწინარესად პოეტები. მათგან დავიწყებ; რამდენადაც თავიანთ თხზულებათა მიხედვით პოეტები სხვადასხვაგვარად წარმოდგებიან, გონება მიმდევრობით ყოველთვის ყველაფერზე კი არ უნდა შეაჩეროთ, არამედ მაშინ, როცა კარგი ვაჟკაცების საქმეებსა ან გამონათქვამებს გადმოსცემენ. ისინი უნდა შეიყვაროთ, მოშურნობდეთ და ძალიან უნდა შეეცადოთ, რომ მათ დაემსგავსოთ; ხოლო როცა სულმდაბალ კაცებს ასახავენ, თავი უნდა აარიდოთ და ყურებიც ისე დაიცოთ, როგორც ეს ოდისევსმა გააკეთა, როგორც თავადვე ამბობენ, სირინოზთა სიმღერისას.⁴

შეჩვევა უშვერი სიტყვებისა ხომ ერთგვარი გზაა [უშვერ] საქმეებზეც გადასასვლელად. ამიტომ სული ყოველი ღონით უნდა დავიცვათ და გავუფრთხილდეთ, რათა სასიამოვნო სიტყვების შეწყნარებისას,

ვითარცა მათ, რომელნიც თავლთან ერთად სანამლავებსაც იღებენ, რაიმე ბოროტიც არ შემოგვეპაროს. ასე რომ, პოეტებს ჩვენ ყოველივესათვის როდი ვაქებთ, არ ვაქებთ მაშინ, როცა ისინი ცუდსიტყვაობენ, ვნებით აგზნებულებსა და მთვრალეებს ასახავენ, ან კიდევ, როცა ბედნიერებას უხვი ტაბლითა და თავაშვებული სიმღერებით საზღვრავენ. ყველაზე ნაკლებად კი ყური მაშინ უნდა დაუფდეთ, რაჟამს ღმერთებზე საუბრობენ, განსაკუთრებით, თუ მათ სიმრავლითა და ამასთანავე ერთმანეთთან დაპირისპირებულებად წარმოგვიდგენენ. მათთან ხომ ძმა ძმას უმხედრდება, მშობლები შვილებს, შვილებს კი, თავის მხრივ, გამოუცხადებელი ომი აქვთ მშობლებთან. ხოლო მრუშობა ღმერთებისა, სასიყვარულო თავგადასავალი და აშკარა აღრევანი ერთმანეთს შორის, განსაკუთრებით ყოველთა ღმერთთა წინამძღოლისა და მბრძანებლისა, როგორც ისინი მას უწოდებენ, ზევსისა, ვითარცა იმგვარი საქმენი, რომელთა მოყოლაც კაცს საქონელთა შესახებაც კი გაანითლებდა, თეატრის სცენას დაუტოვოთ.

იგივე უნდა ვთქვა ისტორიკოსთა შესახებაც, განსაკუთრებით მაშინ, როცა თავიანთ თხზულებებს მსმენელთა გასართობად თხზავენ. ვერც ორატორებს მივბაძავთ ტყუილის თქმის ხელოვნებაში, რადგან ჩვენ, რომელთაც ცხოვრების სწორი და მართალი გზა ავირჩიეთ, ტყუილი არც სამსჯავროთა შინა და არც სხვა საქმეებში არ შეგვფერის, მით უმეტეს, როცა სჯულით გვაქვს დაწესებული საერთოდ არ განვსაჯოთ.

უმჯობესი იქნება პოეტების თხზულებებიდან ის ადგილები შევიწყნაროთ, სადაც მათ სათნოება შეაქვს ან ბოროტება გაკიცხეს. რადგან, ვითარცა ყველა სხვა დანარჩენი ყვაილების მხოლოდ სურნელებითა და ფერადოვნებით ტკბება, ხოლო ფუტკრებს მათგან თავლის მიღებაც ხელნიფებათ, ასევე ამ შემთხვევაშიც, ვინც ამ თხზულებებში არა მხოლოდ ტკბობისა და სიამოვნების მიღებას გამოედევნება, მათგან რამდენადმე სულისთვის სასარგებლოსაც დაიუნჯებს. ამიტომ, ყოველმხრივ უნდა დავემსგავსოთ რა ფუტკრებს, ეს თხზულებებიც უნდა შევისწავლოთ. არც ფუტკარი მიეახლება ხომ თანაბრად ყველა ყვაილს, და იმათგანაც, რომლებზეც ჯდება, ყოველივეს წაღებას კი არ ცდილობს, არამედ იმას იღებს, რაც საქმისათვის გამოადგება, ხოლო დანარჩენს ხელუხლებლად ტოვებს.

ასევე ჩვენც, უკეთუ კეთილგონიერები ვართ, ამოვკრებთ რა ამ თხზულებებიდან იმას, რაც ჩვენთვის დამახასიათებელია და ჭეშმარიტად გვენათესავეა, დანარჩენს გვერდს ვუვლით. ვითარცა ვარდის ბუჩქიდან ყვაილის მონყვეტისას ეკლებს თავს ვარიდებთ, ასევე ამ თხზულებე-

ბიდანაც იმას, რაც სასარგებლოა ვიძენთ, ხოლო ვნების მომტანისაგან თავს ვიცავთ. ამიტომ ყოველი მეცნიერება თავიდანვე უნდა განვიხილოთ და დორიული ანდაზის მიხედვით – ქვა გავუსწოროთ თოქს,⁵ – ჩვენი მიზნის შესაბამისად გამოვიყენოთ.

რამდენადაც ჩვენ სხვა ცხოვრებას სათნოებით უნდა მივალწიოთ, რომლისთვისაც მრავალი ქება შეუსხამს პოეტებს, მრავალიც ისტორიკოსებსა და კიდევ უფრო მრავალი სიბრძნისმოყვარე კაცებს, ამგვარი თხზულებებისადმი განსაკუთრებული ყურადღება გვმართებს.

მცირე სარგებელს როდი მოუტანს ახალგაზრდების სულებს შეთვისება და მიჩვევა სათნოებისა, რადგან სწავლებანი მის შესახებ, სიფაქიზისა გამო, მათს სულებში ღრმად აღიბეჭდება და წარუშლელნი რჩება. განა შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ოდესღაც ეს სიტყვები, რომელთაც ყველა მღერის, ჰესიოდეს სხვა აზრით შეუთხზავს და არა ახალგაზრდების წასაქეზებლად სათნოებისაკენ? „დასაწყისში უსწორმასწოროა და მიუვალი, მუდმივად ოფლის ღვრითა და ჯაფით გასავლელი გზა, რომელსაც სათნოებისაკენ მივყავართ; ამიტომაც ყველას როდი შეუძლია მას შეუდგეს ციცაბოობისა გამო, ხოლო უკეთუ შეუდგა, მწვერვალს ადვილად მიაღწიოს. მაგრამ მალა ასული დაინახავს, რომ გზა სწორია და მშვენიერი, ადვილი და მოხერხებული და უფრო სასიამოვნო, ვიდრე მეორე გზა, რომელსაც ბოროტებისაკენ მივყავართ და რომელზეც შედგომა, – როგორც თავად პოეტი ამბობს, – მყისვე შეიძლება მისი სიახლოვის მიზეზით“.⁶

მე ვფიქრობ, რომ მან ეს არა სხვა განზრახვით, არამედ სათნოებისაკენ ჩვენს წასაქეზებლად დაწერა და ყველას მოგვიწოდა კეთილნი ვყოფილიყავით, რათა ჯაფისათვის უძღურებს წინასწარ არ გვეთქვა უარი მიზნისკენ სვლაზე. ასე რომ, უკეთუ ვინმე სხვაც სათნოებას მსგავსად შეაქვს, ჩვენ ისიც უნდა შევიწყნაროთ.

როგორც ერთი კაცისაგან მოვისმინე, ვინც ჩინებულად შეისწავლა აზროვნება პოეტისა, ჰომეროსის მთელი შემოქმედება ქება-დიდება სათნოებისა და მასთან ყოველივეს, გარდა იმისა, რაც მეორეხარისხოვანია, მისკენ მივყავართ. ნაკლებად როდი მეტყველებს ამაზე ის ადგილი, სადაც ხომალდის დაღუპვისას გადარჩენილ სამოსელშემოძარცულ კეფალენიელთა ბელადს პირველად მეფის ასული დაინახავს და ნაცვლად იმისა, რომ სირცხვილის გრძნობა განეცადა, რადგან შიმველს უყურებდა, მისდამი პატივისცემას იგრძნობს. ეს იმიტომ, რომ პოეტმა ოდისევსი სანაცვლოდ სამოსისა სათნოებით შემკობილად წარმოადგინა.⁷ შემდეგ იგი დანარჩენმა ფეაკელებმაც იმდენად ღირსეულად მიიჩნიეს, რომ

ნებიერი ცხოვრება დათმეს, ყველანი მას შეჰყურებდნენ და ბაძავდნენ. არცერთ ფეაკელს მაშინ იმაზე მეტად არაფერი უნდოდა, ვიდრე ის, რომ ოდისევსი ყოფილიყო, თანაც ხომალდის დალუპვისას გადარჩენილი.⁸ ამ ადგილას, როგორც ამას პოეტის აზრის განმმარტებელი ამბობდა, ჰომეროსი ღალატებს და ამბობს: „კაცნო, თქვენ სათნოებისათვის უნდა იზრუნოთ, რომელიც ხომალდის დალუპვის დროსაც გადაგარჩენთ და ხმელეთზე შიშვლებად გამოღწეულებსაც პატივით სვებედნიერ ფეაკელებზე ამალღებულადაც წარმოგაჩინო“, – რადგან ასეთია იგი! სხვა სახის შენაძენი დანარჩენებზე მეტად ოდნავადაც არ ეკუთვნით თავად მფლობელებს, ისევე როგორც თამამისას კამათელი ხან ერთ მხარეზე ვარდება და ხან მეორეზე. კაცის შენაძენთაგან ხელმეუხებელი მხოლოდ სათნოებაა, რომელიც სიცოცხლეშიც მასთანაა და სიკვდილის შემდგომაც.

ვფიქრობ, ამიტომაც ამბობს სოლონი მდიდრების მისამართით:

„ჩვენ სათნოებას ვერ გავუცვლით მათ სიმდიდრეზე,

მას ხომ მარადის ვერავინ ხელყოფს,

კაცთა ქონებას კი ხან ერთი ფლობს, ხანაც მეორე“.⁹

ამასთან ძლიერ ახლოსაა სტრიქონები თეოგნიდესი,¹⁰ რომელშიც ამბობს: „ღმერთი (ამ შემთხვევაში სულერთია რომელს გულისხმობს) სასწორს კაცთათვის ზოგჯერ აქეთ ხრის და ზოგჯერ იქეთ, რათა ისინი ხან მდიდარნი იყვნენ, ხანაც არაფრის მქონენი“. სათნოებისა და ბოროტების შესახებ მსგავსადვე სიბრძნისმეტყველებს თავის თხზულებებში ერთ ადგილას კეოსელი¹¹ სოფისტიც; მის ნათქვამსაც ყურადღებით უნდა მოვეპყროთ, რადგან უგულვებელსაყოფელი კაცი როდია იგი. ამგვარად, მასთან ერთგან ნათქვამია, რამდენადაც მისი შინაარსი მახსოვს, რადგან სიტყვა-სიტყვით არ ვიცი და ვიცი მხოლოდ ის, რომ თქვა მან ეს უბრალოდ, გარეშე რიტმისა: როცა ყმანვილი ჰერაკლე, თითქმის იმავე ასაკისა, რომელშიც თქვენ ხართ, გულმოდგინედ არჩევდა, გზათაგან რომელს შესდგომოდა, – ჯაფით წამყვანს სათნოებისაკენ, თუ ყველაზე ადვილს, ორი ქალი წარმოუდგა; ისინი იყვნენ სათნოება და ბოროტება, რადგან თუმცაღა დუმდნენ, სხვაობას მათ შორის გარეგნობაც მყის წარმოაჩინდა; ერთის სილამაზე მორთულ-მოკაზმულობით იყო შექმნილი, ფუფუნებით ცხოვრებისაგან მოუძღურებული, მთელ სიმრავლეს ტკბობათა ზედსხმულს თან ატარებდა, მათი წარმომჩენი ჰერაკლეს კიდევ მეტს ჰპირდებოდა და მის მოზიდვას ცდილობდა. ხოლო მეორე – გამხდარი, მოუკაზმავი და მკაცრად მზირალი, სულ სხვა რამეს გამოხატავდა, რადგან არცა თავაშვებულობასა და არცა

ტკბობას არ აღუთქვამდა, არამედ მრავალ ოფლისღვრას, ჯაფასა და საფრთხეებს, ყველგან – ხმელეთსა და ზღვაზე, რის საფასურადაც ღმერთი გახდებოდა, როგორც ამას ავტორი გვიყვება. ბოლოს ჰერაკლე მაინც მას გაჰყვა.

ასე რომ, თითქმის ყველა, ვინც სიბრძნით რამდენადმე ყურადღებას იქცევს, ყოველი მათგანი, ძალისაებრ მისისა, თავის თხზულებებში მეტნაკლებად სათნოების ქებას გადმოსცემს. მათ უნდა ვერწმუნოთ და მათ სწავლებათა ცხოვრებით წარმოჩენას შევეცადოთ, რადგან ვინც სხვათა მიერ სიტყვებით გადმოცემულ სიბრძნეს განამტკიცებს, ის ცოცხლობს, დანარჩენები კი მოძრავი აჩრდილები არიან მხოლოდ.

ვფიქრობ, ეს იმას ემსგავსება, მხატვარმა რომ განსაცვიფრებელი რამ, მაგალითად, სილამაზე კაცისა ასახოს და ადამიანი სინამდვილეშიც ისეთი იყოს, როგორც მან სურათზე წარმოაჩინა. ვინც კაცთა წინაშე სათნოებას ქებას მგზნებარედ ასხამს და მასზე განგრძობილად საუბრობს, ხოლო საკუთარ თავთან მარტოდ დარჩენილი კეთილგონიერებასა და სამართლიანობაზე უფრო მეტად პატივს ტკბობასა და მოგებას ანიჭებს, მე ვიტყვოდი, მსგავსია მსახიობებისა, რომელნიც თუმცა სცენაზე დრამების თამაშისას ხშირად გამოდიან ვითარცა მეფენი და მმართველები, მაგრამ სინამდვილეში არათუ მეფენი და მმართველები, არამედ უმეტესწილად თავისუფალნიც კი არ არიან.

მუსიკოსი ხალისით როდი შეიწყნარებს იმას, რომ ლირა აუნყოფელი იყოს და არც კორიფევეს სურს ჰყავდეს ქორო, რომელიც რაც შეიძლება, ხმაშენყობილად არ იმღერებს. ასე ხომ ყოველი მათგანი თავის თავს დაუპირისპირდება და წარმოჩნდება, რომ მისი ცხოვრება მისსავე სიტყვებს არ ეთანხმება? და მსგავსად ევრიპიდესი იტყვის: „ენამ ჩემმა კი დაიფიცა, მაგრამ გულს ჩემსას არ დაუფიცია“.¹²

ამგვარად, მას ბრალი დაედება იმაში, რომ ნაცვლად იმისა, მართლაც კეთილი იყოს, კეთილი მხოლოდ გარეგნულადაა და ეს უკიდურესი ზღვარი უსამართლობისა, უკეთუ პლატონს დავუჯერებთ, სამართლიანი ჩანს, თუმცა სინამდვილეში ასე არ არის.¹³ ამიტომაც უნდა შევიწყნაროთ თხზულებანი, რომელნიც სათნოებათა შესახებ სწავლებებს შეიცავენ. რამდენადაც სახელოვანი საქმენი ძველი კაცებისა ჩვენამდე, ან ადამიანთა უწყვეტი ხსოვნით არიან შემონახულნი, ან კიდევ პოეტთა და ისტორიკოსთა თხზულებებში არიან დაცულნი, სარგებლობა, რომლის მიღებაც მათგან შეიძლება, არ უნდა მოვიკლოთ. მაგალითად, ერთი კაცი სახალხო კრებაზე პერიკლეს ლანძღავდა, მაგრამ იგი ყურადღებას არ აქცევდა. ასე გაგრძელდა მთელი დღის განმავლობაში: ერთი მეორეს

საყვედურებით უშურველად ავსებდა, ხოლო მეორეს ეს არ ანუხებდა. შემდეგ კი, როცა საღამო დადგა და ჩამობნელდა, ძლივს შეწყვიტა რა ლანძღვა-გინება, პერიკლემ იგი ლამპრით შინ გააცილა, რათა ვარჯიში სიბრძნისმოყვარებაში წყალში არ ჩაყროდა.¹⁴

და კიდევ: ვილაც განრისხებული კაცი ევკლიდე მეგარელს სიკვდილით ემუქრებოდა და იფიცებდა კიდევ, რომ აღასრულებდა;¹⁵ თვითონ ევკლიდემ კი საპირისპირო ფიცი დადო იმის თაობაზე, რომ მას მოალობიერებდა და მტრობას, რომელიც მის მიმართ ჰქონდა, შეაწყვეტინებდა. და რამდენად მნიშვნელოვანია ამგვარი მაგალითებისაგან რომელიმეს გახსენება ადამიანის მიერ, რომელიც რისხვითაა შეპყრობილი! არ უნდა დაფუჯეროთ ტრაგედიას, რომელიც ამბობს: „ადვილად აიარალებს რისხვა ხელს მტრებზე აღსამართად“,¹⁶ არამედ პირიქით, უმჯობესი იქნება, თუ საერთოდ არ განვრისხდებით, ხოლო უკეთეს ეს გაგვიძნელებდა, მრისხანება, ვითარცა აღვირით, გონებით უნდა მოვთოკოთ, რათა მან საზღვრები არ გადალახოს.

მაგრამ სიტყვა ისევ სახელოვან საქმეთა მაგალითებზე მივაქციოთ. ერთი კაცი სოფრონისკოსის ძეს სოკრატეს თავს დაესხა და სახეში დაუზოგავად ურტყამდა, მან კი არა თუ წინააღმდეგობა არ გაუწია, არამედ მთვრალს ნება მისცა მრისხანებით დამტკბარიყო; ასე რომ, ცემისაგან სახე დაუსივდა და დაუნყლულდა. ხოლო როცა მან ცემა შეწყვიტა, როგორც ამბობენ, სოკრატეს სხვა არაფერი გაუკეთებია გარდა იმისა, რომ ვითარცა ქანდაკებას აწერენ ხოლმე ხელოვანის სახელს, შუბლზე დაინერა: „ეს ამან და ამან ჩაიდინა“ და შური ამგვარად იძია.¹⁷ რამდენადაც ეს თითქმის ჩვენი მცნებების იგივეობრია, ვამბობ, რომ ამგვარ კაცთა მიბაძვა ფრიად კარგია. სოკრატეს საქციელი ხომ ახლოს დგას იმ მცნებასთან, რომლის მიხედვითაც, ვინც ერთ ლოყაში გაგარტყამს, მას მეორეც უნდა მიუშვირო და შურიც ამგვარად იძიო (მთ. V, 39); პერიკლესა და ევკლიდეს მაგალითები მსგავსია მცნებისა: მოუთმინე მდევენელებს და მშვიდად გადაიტანე მათი მრისხანება; და: ნუ დანყველი მტრებს, არამედ სიკეთე უსურვე (მთ. V, 44). ამრიგად, ამათ მიერ წინასწარგანსწავლული არც სახარებისეული მცნებების მიმართ, ვითარცა რაღაც შეუძლებელისადმი, იქნება ურწმუნო.

გვერდს ვერ ავუვლი ალექსანდრეს მაგალითსაც: ტყვედ ჩაიგდო რა დარიოსის ქალიშვილები, რომელთა შესახებაც ამონებენ, რომ განსაცვიფრებელი სილამაზისანი იყვნენ, ნახვის ღირსადაც კი არ ჩათვალა ისინი, რადგან მამაკაცებზე გამარჯვებულმა ქალებისგან დამარცხება სამარცხვინოდ მიიჩნია.¹⁸ ეს იმ მცნებაზე მიუთითებს, რომლის

მიხედვითაც, ვინც ქალს გულისთქმით შეხედავს, კიდევაც რომ მრუშობა საქმით არ აღასრულოს, დანაშაულისაგან მაინც არ თავისუფლდება (მთ. V, 28).

ძნელია ირწმუნო, რომ კლინიასის,¹⁹ ვინც პითაგორას ახლობელთაგან ერთ-ერთი იყო, საქციელის მსგავსება ჩვენს მცნებებთან შემთხვევითია და არა მათი გულმოდგინე მიბაძვა. და როგორ მოიქცა იგი? თუ დაიფიცებდა, შეეძლო თავიდან აერიდებინა სამი ტალანტის გადახდა, მაგრამ დაფიცებას, თუმცა სიმართლეზე უნდა დაეფიცა, გადახდა ამჯობინა, თითქოს მცნება, რომელიც ჩვენ დაფიცებას გვიკრძალავს, მოსმენილი ჰქონდა.

მაგრამ ისევ იმას მივუბრუნდეთ, რაც თავიდანვე ვთქვი. ჩვენ მყისვე ყოველივე მიყოლებით კი არ უნდა მივილოთ, არამედ მხოლოდ ის, რაც სასარგებლოა. სამარცხვინოა უარვეყოთ საკვებთაგან მავნებელი, ხოლო სწავლებათაგან, რომელნიც ჩვენს სულს ასაზრდოებენ, არაფერი გამოვარჩიოთ, მსგავსად ნიაღვრისა, რაც კი შეგვხვდება, ყოველივე მივიტაცოთ და დავიტვირთოთ. თუკი მესაჭე უგუნურად კი არ მიჰყვება ქარებს, არამედ ხომალდს პირდაპირ ნავსაყუდელისკენ წარმართავს, მშვილდოსანი ისარს მიზანში ისვრის და მესპილენძეცა და ღურგალიც თავიანთი ხელოვნების შესაფერისი შედეგისაკენ ისწრაფვიან, რა გონივრული მიზეზი გვექნება იმისათვის, რომ ამ შემოქმედთ ჩამოვრჩეთ, მაშინ, როცა შეგვიძლია ჩვენს საქმეებს ყურადღებით მოვეპყრათ? უკეთეს ხელოსანთა საქმეს რაღაც დასასრული აქვს, კაცობრივ ცხოვრებას არ ექნება მიზანი, რომლის შესაბამისადაც ყველაფერი უნდა აკეთოს და ილაპარაკოს მან, ვისაც განზრახული არა აქვს ყოველმხრივ პირუტყვებს დაემსგავსოს?

ამგვარად, თუ საჭეს სულისა, მსგავსად აღუჭურველი ხომალდებისა, არავის გონებას არ მივანდობთ,²⁰ იღბალზე, აღმა-დაღმა გვატარებს ცხოვრება. სპორტულ, ან თუ გნებავთ, მუსიკალურ ხელოვნებაშიც შეჯიბრებისას, სწორედ იმ თამაშობებში ვარჯიშობენ, რისთვისაც გვირგვინებია დაწესებული და არავინ, ვინც ჭიდაობაში ან ორივეში ერთად – მუშტიკრივსა და ჭიდაობაში ვარჯიშობს, კითარასა და ფლეიტაზე დაკვრის სწავლას არ შეუდგება. ყოველ შემთხვევაში ასე არ მოქცეულა პოლიდამე,²¹ არამედ მან ოლიმპიური შეჯიბრების წინ ეტლის სრბოლა დააყენა და ძალა ამით განიმტკიცა. არც მილონი²¹ ჩამოსულა ზეთით გაპოხილი ფარიდან, არამედ იქიდან მის ჩამოთრევას ნაკლებ წინააღმდეგობას როდი უწევდა, ვიდრე ტყვიით მორჩილული ქანდაკებანი. და საერთოდ, მათთვის ვარჯიში მზადება იყო შეჯიბრებისათვის. მათ რომ

ქვიშამოყრილი ასპარეზი და ფიზიკური ვარჯიშები მიეტოვებინათ და მარსიასის²² ან ფრიგიელი ოლიმპოსის²³ მსგავსად დაკვრისათვის მოეკიდათ ხელი, გვირგვინებსა და დიდებას მიემთხვეოდნენ, თუ გაიქცეოდნენ, რათა დასაცინნი არ გამხდარიყვნენ?

მაგრამ თავის მხრივ არც ტიმოთევს²⁴ დაუთმია ხომ ტკბილად მღერა და არ გაუტარებია დრო საჭიდაო მოედანზე. სხვაგვარად ვერც ის, ვინც იმდენად დიდი ხელოვანი იყო, რომ თანახმიერობითა და მკაცრი სიმწყობრით ჯერ მრისხანებას აღძრავდა, ხოლო შემდეგ კვლავ ამშვიდებდა და ლმობიერი ჟღერადობით ამსუბუქებდა, ვერ შეძლებდა ყველასაგან ასე გამორჩეული ყოფილიყო მუსიკალურ ხელოვნებაში. ამბობენ, რომ მან, უკრავდა რა ალექსანდრეს წინაშე ფრიგიულ მელოდიას, სადილობისას აიძულა იგი აღმდგარიყო და იარაღისათვის მოეკიდა ხელი, ხოლო როცა ჟღერადობა შეარბილა, ალექსანდრე კვლავ თანამეინახეთ დაუბრუნდა.²⁵ ასეთ ძალას ანიჭებს ვარჯიში მიზნის მისაღწევად კაცს მუსიკალურსა და სხეულებრივ შეჯიბრებებში.

რამდენადაც გვირგვინები და მოჭიდავენი გავიხსენე, ვიტყვი: უკეთუ ისინი მრავალ შემთხვევაში დიდ გასაჭირს ითმენენ და საკუთარი ძალის გაზრდას ყოველი გზით ცდილობენ, სხეულის ვარჯიშისას ოფლს უხვად ღვრიან, სანვრთნელ მოედანზე ცემა-ტყეპასაც ხშირად იტანენ, არა ყველაზე სასიამოვნო, არამედ მწვრთნელთა მიერ შერჩეული ცხოვრების წესით ცხოვრობენ, და, სიტყვა რომ აღარ გავაგრძელო, სხვა მხრივაც შეჯიბრებამდე დროს შეჯიბრებისათვის მზადებაში ატარებენ, ხოლო შემდგომად ყოველივე ამისა, ასპარეზზე გასულთაც ყოველგვარი ჯაფისა და საფრთხის დათმენა უხდებათ, რათა ჯილდოდ ველური ზეთისხილის, დაფნის (selinou)^k ან სხვა რაღაც მსგავსისგან დანწული გვირგვინები და მაცნეთაგან გამარჯვებულთა სახელების ხმამაღლა გამოცხადება მიიღონ, ჩვენ, რომელთაც ცხოვრებისეულ ღვანლთათვის სიმრავლითაც და სიდიდითაც ისე საკვირველი ჯილდოები გველოდება, რომ მათი სიტყვებით გამოხატვა შეუძლებელია, მაშინ, როცა ყურზე გვძინავს და ფრიად თავშეუწუნებლად ვცხოვრობთ, რატომღა ველოდებით, რომ ამ ჯილდოებს მარცხენა ხელითაც ავიღებთ?

ამ შემთხვევაში ხომ უსაქმურად ცხოვრება დიდად ღირსეული იქნებოდა, სარდანაპალი²⁶ და, თუ გნებავთ, მარგიტეც,²⁷ ვის შესახებაც ჰომეროსმა თქვა, თუ ეს სიტყვები მართლაც ჰომეროსს ეკუთვნის, რომ არც მხვნელი იყო, არც მთესველი და ცხოვრებაში არც სხვა რამ შეეძლო, ბედნიერების თვალსაზირისით პირველობას ყველას წაართმევდა! მაგრამ განა უფრო მართალი არაა პიტაკეს²⁸ გამონათქვამი, რომელმაც თქვა:

„ძნელია იყო პატიოსანი“. მართლაც, ღირსი იმ სიკეთეთა მიმთხვევისა, რომელთაც, როგორც ზემოთ ითქვა, კაცობრივ სიკეთეთა შორის ნიმუში არა აქვს, მრავალი ჯაფის გადატანის შემდეგაც ძლივს ვხდებით; ამიტომაც არ გვმართებს უქნარობა და არც ხანმოკლე მოსვენებაზე გაცვლა დიდი იმედებისა, თუ არ გვინდა მოვისმინოთ საყვედურები და დავითმინოთ სასჯელი არა აქ, ადამიანებისაგან (თუმცაღა, ვისაც გონება აქვს, მისთვის მცირე არც ეს იქნება), არამედ იქაურ სამსჯავროთა შინა, სადაც არ უნდა გაიმართონ ისინი, მიწისქვეშეთსა თუ სადმე სხვაგან. ვინც ცოდვას უნებლიეთ ეხება, შესაძლებელია, ღმრთისაგან შეწყალება მიიღოს, ხოლო ვინც ცუდს განზრახ ირჩევს, შენდობასაც ვერ ითხოვს, იმისათვის, რომ დიდი სასჯელი არ დაითმინოს.

მაშ, რა გავაკეთოთ? – იკითხავს ვინმე. სხვა რა, თუ არა ის, რომ ყველა სხვა საზრუნავთაგან განთავისუფლებულემა სულზე ვიზრუნოთ?

ამიტომ, სხეულს თუ ეს მართლაც აუცილებელი არაა, არ უნდა ვემსახუროთ, ხოლო სულს ყოველი, რაც საუკეთესოა, მივუძღვნათ; ხორციელ, სხეულის ვნებებთან მჭიდრო კავშირისაგან, ვითარცა საპყრობილიდან, სიბრძნისმოყვარეობით განვთავისუფლოთ და ამასთან, სხეულიც ისე გავწვრთნათ, რომ ვნებებისათვის დაუძლეველი გახდეს. აუცილებელი მუცელსაც უნდა მივანოდოთ, მაგრამ არა ძალიან სასიამოვნო, იმათ მსგავსად, რომელნიც ტრაპეზის გამწყობ მონებსა და მზარეულებს ეძებენ და, ვითარცა ვინმე სასტიკი მბრძანებელისათვის ხარკის შემგროვებელი, მთელს ხმელეთსა და ზღვას ჩხრეკენ ხოლმე. ჯოჯოხეთსა შინა წამებულეებზე არანაკლები ტანჯვის დამთმენნი ეს სანყალობელი მუშაკნი მართლაც რომ მატყლს ცეცხლზე ჩეჩენ,²⁹ წყალს ცხრილით ეზიდებიან და დაზიანებულ თიხის ჭურჭელში ასხამენ, რის გამოც მათ ჯაფას ბოლო არა აქვს.

თმის ვარცხნილობასა და შესამოსელზე გარჯა კი, თუ ამის საჭიროება არ არსებობს, დიოგენეს სიტყვით, უბედურებს ან კიდევ გზააბნეულებს ახსასიათებთ.³⁰ ამიტომაც ვამბობ, რომ იყო პენენიკი და ინოდებოდე ასეთად, ისევე სამარცხვინოდ უნდა ჩავთვალოთ როგორც გარყვნილება, ან სწრაფვა სხვისი საქორწინო სარეცელისაკენ. რადგან მისთვის, ვისაც გონება აქვს, რა სხვაობა ექნება – თეატრალური³¹ სამოსელით იმოსება თუ მდაბიორთა მოსასხამს მოისხამს, თუკი სამოსი სიცივისა და სიცხისგანაც საკმარისად იცავს? კაცისათვის, რომელიც მართლაც ღირსია ამ სახელისა, კოპნიაობა და გარეგნობაზე ზრუნვა ნაკლებ სასაყვედურო როდია, ვიდრე მონური დამოკიდებულება რომელიმე სხვა ვნებისადმი. რადგან ყველა მცდელობა მიმართული იმისკენ,

რომ სხეული, რაც შეიძლება გამშვენებული იყოს, თვისებაა იმისა, ვისაც ვერც თავისი თავი შეუცვნია და ვერც ის ბრძნული სწავლება გაუგია, რომ კაცი ის კი არ არის, რაც იხილება, არამედ რამდენადმე უმაღლესი სიბრძნეა საჭირო, რომლის მიერაც თითოეული ჩვენგანი თავის თავს, როგორცაა, ისე შეიცნობს; ხოლო ეს განუწმენდელი გონებისათვის უფრო შეუძლებელია, ვიდრე სხეული თვალებისათვის მზერის გასწორება მზისათვის; განწმენდა სულისა კი, ზოგადად და თქვენთვის საკმარისად რომ გითხრათ, შეგრძნებებით მიღებულ სიამოვნებათა უგულუბელყოფას ნიშნავს: თვალი არ უნდა განვაძლოთ სანახაობებით ილუზიონისტებისა, ან ცქერით სხეულებისა, რაც ტკბობის სურვილს აღძრავს; სულში სასმენელთა მეშვეობით არც წარწყმედილი მელოდია უნდა ჩავიღვაროთ, რადგან ამგვარი მუსიკიდან ნაყოფი – ვნებანი მონობისა და სულმდებლობისა წარმოიშობიან. ჩვენ სხვაგვარ მუსიკას უნდა ვესწრაფვოდეთ, უკეთესს, რომელიც უკეთესისკენ წაგვიყვანს, რომლითაც დავითი სარგებლობდა, შემთხვევითი წმინდა საგალობლებისა და რომლითაც, როგორც წმინდა ნერილი ამბობს, მან მეფე სიმშაგისაგან იხსნა.

ყვებიან, რომ პითაგორამ, რომელიც ნადიმზე მთვრალეებს შორის აღმოჩნდა, ლხინის წამყვან ფლეიტისტს კილოს შეცვლა და დორიული ჰანგის დაკვრა უბრძანა. ამ მელოდით ისინი გონს ისე მოეგნენ, რომ გვირგვინები გადაყარეს და დარცხვენინი დაიშალნენ. ზოგიერთები კი ფლეიტის დაკვრისას კორიბანტებისა³² და ბახუსის მხლებელთა მსგავსად სიმშაგეს ეძლევიან. აი, რამდენად დიდია სხვაობა, რითი აივსება სასმენელი – ჯანსაღი თუ უვარგისი მელოდებით. ამიტომაც, სრულიად ცხადია, რომ ახლა გაბატონებულ მელოდიათა შესრულებაში კიდევ უფრო ნაკლებ მონაწილეობას უნდა იღებდეთ, ვიდრე სამარცხვინო საქმეთაგან რომელიმეში; ხოლო ჰაერთან სხვადასხვაგვარი ანაორთქლის შეზავებისა, რაც ყნოსისთვის სასიამოვნოა, და ნელსაცხებელთა წასმის აკრძალვას პატივს მივავებ.

სხვას რას იტყოდა ვინმე იმის შესახებ, რომ არაა საჭირო გამოდევნება შეხებითა და გემოთი ტკბობისა, თუ არა იმას, რომ ამ სიამოვნებათა მონადირებისათვის გადაგებულებს ისინი მუცლისა და რაც მის ქვემოთაა, მისი ახირებული სურვილებით ცხოვრებას აიძულებენ. ერთი სიტყვით მან, ვისაც, ვითარცა ჭაობში, ხორციელ ტკბობათა შინა ჩაძირვა არ უნდა, ყოველივე სხეულებრივი უნდა უგულუბელყოფას. სხეული იმდენად უნდა გვიყვარდეს, – ამბობს პლატონი, – რამდენადაც იგი ფილოსოფიის სამსახურში იღებს მონაწილეობას და ამ შემთხვევაში, აზრს რამდენადმე პავლე მოციქულის მსგავსად გამოხატავს, რომელიც

გვიჩვენებს, ხორციელი ზრახვა არ ვყოთ საბაბად წადილისა.³³

ისინი, რომელნიც სხეულზე ზრუნავენ, რათა რაც შეიძლება ლამაზი იყოს, ხოლო სულს, რომელიც მას მოქმედებისათვის იყენებს, უგულუბელყოფენ, რითი განსხვავდებიან იმათგან, რომელნიც იარაღს გულმოდგინედ უვლიან, ხოლო ხელოვნებას, რომელიც მათი საშუალებით მოქმედებს, უსულგულოდ ეპყრობიან? ამიტომ, პირიქით, სხეულს, ისევე როგორც მისწრაფებებს მხეცისა, ლაგამი უნდა ამოვდოთ და დავაკოთ ამბოხნი, რომელთაც იგი სულში წარმოშობს, ვითარცა მათრახით, გონებით დავამარცხოთ და ჩავანყნაროთ და არა ის, რომ სადავეები ტკბობისმოყვარეობისა მივუშვათ და სხეულს უფლება მივცეთ იმისა, რომ გონება მსგავსად იმ მეეტლისა წარიტაცოს, რომელსაც ცხენები თავს წაართმევენ და თავის ნებაზე მიაქანებენ.

პითაგორაც გავიხსენოთ; გაიგო რა, რომ მისი ერთი ნაცნობთაგანი ვარჯიშისა და ბევრი ჭამისაგან მეტისმეტად სუქდებოდა, უთხრა: „არ შეწყვეტ საკუთარი თავისათვის ამ ფრიად მძიმე საპყრობილის მშენებლობას?“³⁴ ამბობენ, პლატონმა წინასწარ განჭვრიტა რა ზიანი, რომელსაც სხეული სულს მიაყენებდა, აკადემიისათვის ატიკაში ჯანმრთელობისათვის მავნე ადგილი განზრახ შეარჩია, რათა სხეული ზედმეტად არ განებივრებულიყო, ისევე როგორც ვაზს სხლავენ ხოლმე, რტოები ზედმეტად რომ არ გაეზარდოს. ხოლო როგორც მე ექიმებისაგან მოვისმინე, თავის მხრივ, უკიდურესი ჯანმრთელობაც არამდგრადია.

ასე რომ, თუკი სხეულზე გადაჭარბებული მზრუნველობა თვით სხეულისთვისაც კი უსარგებლოა, ხოლო სულისათვის დამაბრკოლებელი, მაშინ მისი მორჩილებაცა და მსახურებაც ცხადი სიგიჟე ყოფილა. ჩვენ რომ მისი უგულუბელყოფა გვესწავლა, კაცობრივთაგან ძნელად რომ რაიმეს გავეკვირვებინეთ; მაგალითად, ჩვენ, რომელთაც ხორციელი ტკბობა არაფრად გვიღირს, სიმდიდრე რისთვისღა დაგვჭირდებოდა? მე ვერ ვხედავ საჭიროებას, გარდა მითებისა, სადაც დრაკონებზეა საუბარი, რაც გარკვეულწილად სიამოვნებასაც გვანიჭებს, საგანძურის ფხიზლად დარაჯობისა. ვინც ამგვარ საგნებზე მსჯელობისას თავის ღირსეულად დაჭერა ისწავლა, მას საერთოდ არ შეუძლია საქმითა თუ სიტყვით ოდესმე რაიმე მდაბიური და სამარცხვინო აირჩიოს; რადგან საჭიროზე მეტს – ლიდური ქვიშა იქნება ეს თუ ოქროსმატარებელი ჭიანჭველების შრომა – იმდენად უფრო არად ჩააგდებს, რამდენადაც ნაკლებად დასჭირდება; თვით საჭიროებას კი იგი, რა თქმა უნდა, ბუნებრივი და არა სიამოვნებათა განცდის მოთხოვნილებებით შემოსაზღვრავს.

ისინი, რომელნიც აუცილებელ მოთხოვნილებათა საზღვრებს გარეშე

აღმოჩნდებიან, მსგავსად ფერდობზე დაქანებულია, რომელსაც წინ არაფერი ელოდება რომ შეაკავოს, სრბოლისას ვერსად ჩერდებიან. რაც უფრო წინ მიიწევენ, მით უფრო მეტად განიცდიან საჭიროებას ახალი სურვილის დაკმაყოფილებისა, რომელიც წინას თანაბარია, ან მასზე მეტი, როგორც ამას სოლონი, ექსეკესტიდეს ძე, ამბობს: „ადამიანები-სათვის სიმდიდრეს ზღვარი არ უჩანს“.³⁵

ამ თვალსაზრისით მასწავლებლად გამოგვადგება თეოგნიდეც, რომელიც ამბობს: „არ მიყვარს და არც მსურს სიმდიდრე, არამედ, თუნდაც ხანმოკლე ცხოვრება მქონდეს, ოღონდ ცუდი არაფერი შემემთხვეს“.³⁶ მე მაოცებს დიოგენე, ვინც საერთოდ ყოველივე ადამიანური უგულბე-ლყო და დაამტკიცა, რომ დიდ მეფეზეც უფრო მდიდარი იყო, რადგან მასზე ცოტა რამ სჭირდებოდა ცხოვრებისათვის; ხოლო ჩვენ, თუ იმდენი ტალანტი არ გვაქვს, რამდენიც პითია მიზიელს³⁷ ჰქონდა, არც ამდენი და ამდენი პლეთრონი³⁸ მინა და არც აღურაცხელი ჯოგი საქონლისა, არაფერი გვყოფნის.

მე ვფიქრობ, უკეთუ არ გაქვს ქონება, არც უნდა გინდოდეს, ხოლო თუ გაქვს, იმის ფიქრზე მეტად, რომ მას ფლობ, როგორ განაგო იგი, ის უნდა იცოდეს. მშვენიერი გამონათქვამი აქვს სოკრატეს; მან ერთ მდიდარ კაცზე, ვინც ფულს დიდად – აფასებდა, თქვა, რომ მანამდე არ გაოცდებოდა მისით, ვიდრე არ გამოცდიდა, იცოდა თუ არა მისით სარგებლობა. ფიდიასსა³⁹ და პოლიკლეტეს⁴⁰ იმ ოქროსა და სპილოსძვლის გამო, რომლითაც ერთმა ელევლებს⁴¹ ზევსის, ხოლო მეორემ არგოსე-ლებს⁴² ჰერას ქანდაკება შეუქმნა, თავისთავზე დიდი წარმოდგენა რომ შექმნოდათ, სასაცილონი გახდებოდნენ, რადგან სხვისი სიმდიდრით თავმომწონებებს, უგულბებელყოფილი ექნებოდათ ხელოვნება, რომლის წყალობითაც ოქროც უფრო სასიამოვნო და ძვირფასი წარმოჩნდა. ხოლო ჩვენ, რომელთაც კაცობრივი სათნოება ჩვენთვის საკმარის სამკაულად არ მიგვაჩნია, ვფიქრობთ, რომ ჩვენი საქციელი ნაკლებად სამარცხვი-ნოა? სიმდიდრე რომ მართლაც უგულბებელგვეყო და გრძნობისმიერი სიამოვნებანი არად ჩაგვეგდო, ნუთუ პირფერობასა და ლიქნას მაინც გამოვედევნებოდით და ანგარებასა და გაიძვერობაში არქილოქეს⁴³ მელიის მიმბაძველნი გავხდებოდით?

ადამიანი, რომელიც აზროვნებს, ყველაზე უფრო იმას უნდა გაურ-ბოდეს, რომ დიდებისათვის იცხოვროს და უმრავლესობის თვალსაზ-რისს ეთანხმებოდეს; მან ცხოვრების წინამძღვრად მართალი გონება უნდა გაიხადოს. კიდევაც რომ ყველა ადამიანს დაუპირისპირდეს, ან მშვენიერისათვის დიდებაც დაკარგოს და საფრთხეშიც ჩავარდეს, რაც

სწორად შეიცნო, იმის ურყევად დაცვას არაფერი უნდა ამჯობინოს. მაგრამ ვისაც ეს არ შეუძლია, მასზე ვიტყვი: განა რითი ჩამორჩება იგი ეგვიპტელ სოფისტს, რომელიც, როცა კი მოისურვებდა, მცენარე, ცხოველი, ცეცხლი, წყალი და ყოველგვარი საგანი ხდებოდა? ამგვარი კაცი მათ წინაშე, რომელნიც პატივს სამართლიანობას სცემენ, სამარ-თლიანობას აქებს, მაგრამ როგორც ეს მლიქვნელებს სჩვევიათ, სა-პირისპიროს იტყვის იქ, სადაც შეამჩნევს, რომ მხარს უსამართლობას უჭერენ. ვითარცა მრავალფეხა, რომელზეც ამბობენ, რომ იმ მიწის ფერს იღებს, რომელიც მის ქვეშაა, ასევე ისიც აზრს იმათ შეხედულე-ბებისამებრ იცვლის, რომელთა შორისაც იმყოფება.

თუმცა ჩვენ ამას უფრო სრულყოფილად ჩვენი წმინდა წერილის წიგნებიდან ვსწავლობთ, მაგრამ ამჯერად სათნოების აჩრდილის კონ-ტურებს რამდენადმე გარეშე სწავლებათა მეშვეობით შემოვხაზავთ. ისინი, რომელნიც სარგებელს თითოეული საგნიდან კრებენ, მსგავსად დიდი მდინარეებისა, ყოველი მხრიდან მრავალი შენაერთით იზრდებიან, რადგან უნდა ვიფიქროთ, რომ გამონათქვამი პოეტისა: „ცოტას ცოტა მიუმატე“, ვერცხლის დაგროვებაზე უფრო მეტად ცოდნის დაგროვებას გულისხმობს და შეეფერება.⁴⁴ ასევე, ბიასმაც,⁴⁵ როცა შვილმა, რომელიც ეგვიპტეში მიემგზავრებოდა, ჰკითხა, რა უნდა გაეკეთებინა იმისათ-ვის, რომ იგი, რაც შეიძლება მეტად გაეხარებინა, უპასუხა: „შეიძინე საგზალი სიბერისათვის“, საგზალი კი მან სათნოებას უწოდა, ოღონდ ვინრო საზღვრებში მოაქცია – რადგან მისი სარგებელი კაცობრივი ცხოვრებით შემოსაზღვრა.

ხოლო უკეთუ ვინმე მე ტითონის, არგანთონიოსის, ან ჩვენ შორის ყველაზე დღეგრძელი მათუსალას,⁴⁶ რომელზეც ამბობენ, რომ თითქმის ათასი წელი (ოცდაათი წლით ნაკლები) იცოცხლა, ასაკს დამისახელებს, ან ვინმე მთელ დროს ადამიანთა დაბადებიდან გამოითვლის, ვითარცა ბავშვურ აზროვნებაზე, გამეცინება, რადგანაც ჩემი მზერა უფრო შორს – გრძელი და უბერებელი საუკუნისაკენ მიემართება, რომლის საზღვრებ-საც გონებით ვერ მივწვდებით, ისევე, როგორც უკვდავი სულისათვის დასასრულის დადგენაა შეუძლებელი. მე თქვენ საგზლის შექმნას ამ საუკუნისთვის გირჩევდით, როგორც ანდაზა ამბობს: „დასძარი ყოველი ქვა, რომლისგანაც კი, რაიმე სარგებელი გექნებათ“.⁴⁷ ნუ შეყოვნდებით იმის გამო, რომ ეს ძნელია და ჯაფას მოითხოვს, არამედ გავიხსენოთ რჩევა იმისი, ვინც თქვა, რომ ყოველმა რაც შეიძლება საუკეთესო ცხოვრება უნდა აირჩიოს და დაელოდოს, რომ მიჩვევა მას სასიამოვნოს გახდის და ყველაზე საუკეთესოს გამოცდის. სამარცხვინოა ხომ, დრო

ახლა დაკარგო და წარსულის დაბრუნებას შემდეგ ეცადო, რასაც, რაც არ უნდა წუხდე, ველარ შეძლებ.

ამგვარად, ის, რასაც მე უმნიშვნელოვანესად მივიჩნევ, ნაწილობრივ ახლა გითხარით, ხოლო დანარჩენის შესახებ რჩევას მთელი ცხოვრების განმავლობაში მოგცემთ. ხოლო თქვენ, რამდენადაც სამი სახის სწეულება არსებობს, ნუ დაემსგავსებით განუკურნებელ სწეულებს და ნურც ნების უძღურებას გამოიჩინო, მსგავსს იმათი სწეულებისა, რომელნიც ხორციელად იტანჯებიან; რადგან მსუბუქად დაავადებულნი თვითონვე მიდიან ექიმებთან, შედარებით მძიმე სწეულებით შეპყრობილნი მკურნალებს თავისთან იხმობენ, ხოლო შავი ნაღველის სრულიად უკურნებელი სენის მქონენი მათთან მისულთაც არ იღებენ. დაე, ახლა თქვენ ნუ შეგემთხვევათ ეს; ნუ გაექცევით ადამიანებს, რომელნიც სწორად აზროვნებენ.